

РЕЦЕНЗИЯ

от доц. д-р Румяна Парашкевова

за дисертационния труд на **Ребека Джили** на тема:

„Память и культурная идентичность в мемуарной прозе кн. И. М. Долгорукова“

(*„Памет и културна идентичност в мемоарната проза на кн. И. М. Долгоруков“*)

за присъждане на образователната и научна степен „доктор“

по професионално направление 2. 1. Филология

научна специалност „Руска литература (Руска литература на XVIII век)“

Ребека Джили е редовен докторант в Катедрата по руска литература към Факултета по славянски филологии на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ по професионално направление 2.1 Филология, докторска програма „Руска литература – Руска литература на XVIII век“. Неин научен ръководител е професор доктор Ангелина Иванова Вачева. Дисертационният труд е представен в законно установения срок и след обсъждане на заседание пред разширен състав на Катедрата по руска литература на 27.02.2024 г. е предложен за публична защита пред научно жури. Ребека Джили успешно е преминала специализация по руска литература в СУ „Св. Кл. Охридски“ (2019–2020) след придобиване на бакалавърска степен по чужди езици и литератури (2016) в Университета на гр. Пиза (Италия) и на магистърска степен по евро-американски литератури и филологии (2018) в същия университет.

Представеният за публична защита текст се състои от въведение, пет глави, заключение, списък на съкращенията и списък на използваната литература с общ обем от 291 страници, от които 12 библиография.

Темата на дисертацията се вписва в сравнително млада област на хуманитарните изследвания – „memory studies“, и в проблематика, интересът към която през последните десетилетия стремително расте. Факторите и механизмите за формиране на паметта (колективна и индивидуална), нейната пластичност, селективност и илюзорна

обективност, трансформациите ѝ във времето, разнообразните ѝ репрезентации – това са само някои от координатите, които очертават полето на съвременните изследвания върху паметта. На този фон се променя и отношението към еготекстовете, в частност – към мемоарите, спомените и автобиографиите, които до последната третина на XX век оставаха в периферията на научното внимание. Днес те най-често се тълкуват като наративи за лично преживяното, съединяващи документалност и фикция, чрез които субектът на писането създава себе си и утвърждава присъствието си във времето. В този контекст интерес предизвиква проблемът за изразяваната чрез вербализацията на паметта културна идентичност на повествователя – мемоарист и/или автобиограф, върху който е фокусирана и дисертацията на Ребека Джили. Допълнителна актуалност на разработваната от докторантката тема придава и обектът ѝ на изследване – мемоаристиката на княз Иван Михайлович Долгоруков (1764–1823), по-точно – неговата автобиография „Повесть о рождении моем, происхождении и всей жизни...“ (1788–1823), пълният текст на която беше издаден сравнително скоро (2004–2005) и остава слабо представен в историческите, литературнокритическите и културологичните дискурси.

Структурата на дисертацията е добре обмислена, балансирана и е съгласувана с целта на изследването, а също и с конкретните задачи, чието решение предпоставя нейната реализация.

Въведението (с. 5–31) очертава културно-историческия контекст и мотивационната рамка на дисертационния труд, определя неговите обект, предмет, цел и задачи. То представя И. М. Долгоруков и неговото творчество с акцент върху мемоарната му проза и нейната слаба проученост. Обзорът на публикациите върху мемоаристиката на И. М. Долгоруков е изчерпателен и убедително обосновава актуалността и научната перспективност на избраната тема. Както вече споменах, обектът на дисертационното изследване е ограничен до автобиографията на писателя. Тази редукция е напълно приемлива и добре защитена, понеже обемната „Повесть ...“ (повече от 1100 печатни страници) е основният и най-значим еготекст на И. М. Долгоруков, който с подробното си описание и обяснение на жизнената му история е и в най-голяма степен релевантен за решаването на набелязания в темата научен проблем. Впрочем останалите еготекстове на писателя (мемоарният календар „Капище моего сердца“ и пътеписите му) не са напълно

пренебрегнати – в тях докторантката неведнъж търси и намира контекстуална подкрепа за своята аргументация. Съгласуваната с темата цел на дисертацията е определена като „анализ и интерпретация на взаимовръзката между паметта и културната самоидентификация на повествуващия субект в автобиографията на И. М. Долгоруков, съобразени с особеностите на неговата мемоарна проза в контекста на руската мемоаристика и дворянската култура от края на XVIII – началото на XIX век“ (с. 28). В съответствие с поставената цел са описани задачите на изследването, използваните в него научни методи и е предуговорен интердисциплинарният му профил.

Първата глава „Памет, култура и мемоаристика: научни парадигми“ (с. 32–54) залага теоретико-методологичния фундамент на работата. Нейният *първи раздел* осъществява преглед на ключови за изследванията на паметта научни тези (на Морис Халбвакс, Пиер Нора, Ян Асман, Патрик Хатън, Дейвид Лоуентал, Мишел Фуко, Клифърд Гиърц), засягащи триадата „памет – култура – идентичност“, като ги реферира коректно и с разбиране. Представени са дискусиите между Роджър Брубейкър, Фредерик Купър, Пиер Хаснер и Стюарт Хол за смисъла на понятието „културна идентичност“ и ползата от неговата употреба. Възприета е идеята за разнообразната и динамична природа на културната идентичност като „проявление на и резултат от преработката на паметта и културните кодове“ (с. 38). В тази връзка е изтъкнат приносът на учените семиотици и преди всичко на Юрий Лотман за реконструиране културната идентичност на дворянството през XVIII – XIX век, въведени са различни схващания за спецификата на това съсловие и е мотивирана значимостта на неговото културно наследство за изучаването на споменатия период от руската история. *Вторият раздел* проследява развитието на теоретичните възгледи върху автобиографичната проза, определили съвременното тълкуване на този тип текстовост (трудовете на Жорж Гюсдорф, Филип Лежън, Пол Рикьор, Жорж Пуле, Рой Паскал и др.). Те са групирани около няколко проблеми ядра, засягащи предприетата изследователска инициатива: интенцията на пишещия „аз“, закрепена чрез автобиографичния пакт; проблематичната искреност и достоверност на „писането за себе си“; отношенията в триадата „автор – повествовател – протагонист“; подвижността на границата между документалност и фикционалност и джендерните особености. В края на тази част е представена и руската критическа традиция в изследванията на мемоарната и автобиографичната литература. Заключение

на главата извежда от направения теоретичен преглед взаимната свързаност на културата, паметта и идентичността в полето на автобиографичния текст и резюмира основните характеристики на личното животоописание, през които ще се възприема и „Повестъ...“ на И. М. Долгоруков.

Втората глава „Типология на руската мъжка автобиография от XVIII – началото на XIX век“ (с. 55–77) успешно решава две от поставените в началото на дисертацията задачи – да впише текста на И. М. Долгоруков в съвременната му руска автобиографична проза (отчитайки вътрешножанровото ѝ разслояване) и да изведе основните му поетологични характеристики. *Първият раздел* на тази глава компетентно очертава зараждането и развитието на мъжката мемоаристика в Русия и въвежда хронологическо-типологично разграничение на автобиографичните наративи, демонстрирано чрез сравнителен анализ на автобиографиите на Гаврила Державин („гражданската“ парадигма) и Андрей Болотов („семеино-домашната“ парадигма). Ребека Джили прилага продуктивен подход към тези слабо изследвани текстове, основан върху критерии, които съответстват на жанровата им специфика – тематични доминанти, наративни стратегии, белетризация и рецептивни конвенции. *Вторият раздел* на главата, опирайки се на предходния, анализира поетиката и прагматиката на „Повестъ ...“ и открива в нея оригинално съчетаване на двата описани модела, както и привързаност към дидактиката на откровеността в „Изповеди“ на Ж.-Ж. Русо. Представянето на изборния за изследване текст не е самоцелно, а откроява в него онези специфики, които определят автоконцепцията на И. М. Долгоруков – замисъла на „Повестъ...“ като „домашно“ четиво, обвързано с морализаторската педагогика и опазването на родово-семеината памет; „митологизацията“ на фамилия наратив; литературните рефлексии и диалогичната ориентация. Като цяло, тази глава на дисертацията съществено обогатява научната представа за генезиса и историческата динамика на автобиографичния жанр в Русия в периода от XVIII до началото на XIX век и в частност – за своеобразието на Долгоруковия текст.

Следващите три глави изграждат същинската част на дисертацията, в която се изследва многосъставната културна идентичност на пишещия „аз“ в автобиографията на И. М. Долгоруков. Обособяването на главите следва прилаганото от Ю. Лотман

разграничение на всекидневните дворянски практики, а именно – сферата на личните отношения, чийто център е семейната институция; сферата на служебната реализация и сферата на светските контакти и културното общуване. Разграничението е уместно и необходимо, за да се овладее аналитично обемният и сложен текст на И. М. Долгоруков, като се подчини на определен познавателен модел. То отразява актуалното разбиране, че културната идентичност е резултат от различен тип взаимодействия на личността със света, в обхвата на които са валидни и различни ценностни нагласи, норми и поведенчески роли.

Третата глава „Автобиографичният „Аз“ и емоционалният наратив в «Повестъ о рождении моем, происхождении и всей жизни» на кн. И. М. Долгоруков“ (с. 78–132) използва за методологична опора появилото се неотдавна направление в хуманитаристиката, което възприема и изучава емоциите като исторически и културно обусловени обекти. В тази част на дисертацията се отстоява тезата, че под въздействието на сантиментализма и зараждащия се романтизъм автобиографът придава особена стойност на своя приватен свят и на емоционалната си свързаност с населяващите го личности.

Себеопределянето на повествователя в категориите на сантименталистката чувствителност е представено чрез подробни анализи на неговото отношение към предците, родителите, съпругите и децата му (в *отделни раздели*). Така са открити различни аспекти на неговото лично пространство и опит и съответстващите им жизнени роли (на „потомъка“, „сина“, „съпруга“ и „бащата“) с характерните за тях модуси на себеизразяване и самооценка. В своята интерпретация Ребека Джили отчита въздействието не само на литературните матрици върху „чувствителното“ светоусещане на автобиографа, но и на християнския етически комплекс, на съсловно-патриархалния манталитет, на джендерните стереотипи и на новата тогава просветителска педагогика. Казано иначе, идентификацията на „аз“-а в случая се мисли като взаимодействие и пресичане на различни ценностни кодове в структурата на личността, което ѝ набавя индивидуална плътност. Ще отбележа и че репрезентацията на пишещия в емоционалния режим на съвременната му култура правомерно е обвързана с морализаторската интенция на „Повестъ...“ дори когато тази връзка изглежда слабо различима – например в частта за

извънбрачните увлечения на И. М. Долгоруков. В нея точно е доловена специфичната „романизация“ на наратива, призвана да ретушира злепоставящи княза факти от интимния му живот, като им придаде литературно-куртоазна стилизация. По този начин се опазва читателското доверие към искреността на повествователя без сериозни щети за моралната му репутация. Смятам, че аргументацията в тази глава щеше да е още по-убедителна, ако „сантименализацията“ на дискурса в „Повестъ...“ беше анализирана по-подробно.

Четвъртата глава „Службата и формирането на автобиографичния мит. Дворянската етика на дълга и самоидеализацията на кн. И. М. Долгоруков“ (с. 133–195) реконструира създадения от повествователя автообраз на служител дворянин. Според Ребека Джили в основата му заляга съсловно-родовата самоидентификация на И. М. Долгоруков като потомствен руски аристократ, за когото безкористното служене на монарха и отечеството е морален дълг и възможност за възстановяване на някогашния фамилен престиж. В тази глава изграждането на автота се анализира през доловимия в автобиографията културен сценарий за „изгубените илюзии“ заради отказаната на повествователя императорска благосклонност след смъртта на Екатерина II, сблъсъка му с моралната деградация на руското чиновничество и принудителната му оставка след скандал, хвърлил сянка върху неговия публичен образ.

В Долгоруковия нарратив за службата Ребека Джили разграничава и анализира две основни дискурсивни стратегии, целящи да оправдаят мемоариста пред потомството и да възстановят доброто му име в пространството на публичността. Първата, ориентирана към дворянския морален кодекс и идеологията на класицизма, разгръща самоидеализацията на повествователя като държавен служител. Втората, подсилваща въздействието на първата, се изразява във всеобхватната критика на имперската административно-бюрократична система през оптиката на проповядваните от Екатерина II граждански добродетели. Докторантката доказва, че И. М. Долгоруков изгражда своя позитивен образ в сферата на служебните отношения, като използва разнообразни реторични похвати – редуването на иронични сегменти с аналитични разсъждения, позоваването на документи, писма и др. Сред тях е открито т.нар. в реториката „етосна аргументация“ – мемоаристът демонстрира нравствените си качества чрез описание на предприеманите от него служебни действия, насочени срещу масовите злоупотреби и закононарушенията, както и

срещу аморализма, лицемерието и коварството на личните му антагонисти, към които причислява и императорите Павел I и Александър I. Преодолявайки схематизма на интерпретацията, Ребека Джили обръща внимание на двойствената позиция на автобиографа, съвместяваща стереотипите на съсловното мислене с критицизма на образования дворянин от края на XVIII век, култа към службата и чина с неговата скептична преоценка, грижата за „общото благо“ с личната обида на честолюбивия, но недооценен администратор. Според мен такива колебания на автообраза сигнализират за противоречие между старата идентификационна норма и изискванията на новата, което обаче остава некоментирано в текста. Тази глава от дисертацията се отличава с прецизна реконструкция на социокултурния контекст в Русия от втората половина на XVIII век и с целенасочено прилагане на натрупаните знания при анализа на конкретния научен проблем.

Петата глава „Кн И. М. Долгоруков и дворянският обществен живот от XVIII – началото на XIX век“ (с. 196–272) доизгражда културната идентичност на автобиографа с опора в неговите самоотнасяния към алтернативни на службата аспекти на дворянското битие. Във *втория раздел* се изследва отношението на мемоариста към емблематичните за тогавашната културна менталност топоси на Москва, Петербург и провинцията, към градския дом и родовото имение, с което е свързан и нееднозначният автообраз на И. М. Долгоруков като консервативен, макар и „просветен“ помешчик. В *следващия раздел* е анализиран начинът, по който пишещият „аз“ възприема природата, като се отчита неговата динамика и влиянието на сантименталистките и ранноромантическите културни кодове. За пръв път са представени и аналитично коментирани възгледите на И. М. Долгоруков за медицината (*четвърти раздел*) и неговата антиклерикална позиция в контекста на присъщите му религиозни убеждения (*пети раздел*). Преценявам като особено интересен и приносен *шести раздел*, в който Ребека Джили тълкува специфичното за мемоариста дистанциране от метанаративите на имперската власт и най-вече от някои тези на националистичната пропаганда по време на войната от 1812 г. *Последният раздел* на главата моделира образа на И. М. Долгоруков като страстен любител на културните развлечения – театроман и самодееен актьор, ерудиран читател и самокритичен писател. В тази част на работата са набелязани немалко продуктивни изследователски идеи, които докторантката би могла да развие в бъдеще – например

въздействието, което театралният опит на И. М. Долгоруков оказва върху неговото „писане за себе си“; формирането на своеобразния му литературен вкус; творческите му колебания между полюсите на литературното „староверство“ и сантименталистката светонагласа. Независимо от очевидната еkleктичност на тази глава смятам, че тя чувствително уплътнява изгражданата в дисертацията научна представа за многосъставната (родова, регионална, национална, конфесионална, творческа и др.) идентичност на повествователя в животоописанието на И. М. Долгоруков.

Заключението на дисертацията (с. 273–277) обобщава резултатите от изследването, като сумира изводите по глави. Препоръчвам при евентуалното издаване на дисертацията в него по-категорично да се очертаят научните приноси на изследването, както и възможните му допълвания и концептуални продължения.

При прочита на дисертационния труд у мен възникнаха и някои въпроси към автора му.

В теоретичната глава не са споменати български изследвания, относими в една или друга степен към темата на дисертацията¹. Ако докторантката познава такива публикации, то какво е отношението ѝ към тях?

В дисертацията неколкократно се коментира настъпилата след време промяна във възгледите и себеопределянето на автобиографа. Въпреки това оставам с впечатлението, че в трактовката на културната му идентичност доминира представата за нейната устойчивост. Затова ми се иска да разбере какво според докторантката е съотношението между неизменност и променливост в автообраза на И. М. Долгоруков.

Последният ми въпрос се отнася към „летописната“ форма на „Повесть...“. Според руската културна традиция от втората половина на XVIII век избраният модел на летописно-хронологично повествование заедно със заглавното определение „повест“ имплицира историко-мемоарния характер на текста. Доколко тази предзададеност се

¹ Например сборниците „Памет, идентичност, съзнание“ (2006), „Езици на паметта в литературния текст“ (2013), „Култура – памет – идентичност“ (2015), книгата на Ивайло Дичев „От принадлежност към идентичност. Политики на образа“ (2002), монографията на Паулина Стойчева „Автобиографията, мемоарите и други жанрове“ (2018), публикациите на Богдан Богданов, Цветан Ракъовски, Страшимир Цанов, Борис Ангелов и др.

реализира в автобиографията и дали ролята на хронист и коментатор на „епохата на трите царувания“ също не е част от културната идентичност на повествователя?

Представеният за защита дисертационен труд на Ребека Джили съответства на изискванията на закона и на академичните стандарти. Той е посветен на актуален и неразработен в съвременната русистика проблем, анализът и интерпретацията на който са осъществени компетентно и с впечатляващо изследователско усърдие. Научният принос на дисертацията се изразява и в това, че тя реабилитира присъствието на „забравения“ И. М. Долгоруков в руското културно пространство от края на XVIII – началото на XIX век и демонстрира потенциала на неговото творчество като обект на хуманитарните изследвания.

Авторефератът подробно и коректно представя концепцията, структурата, съдържанието и приносите на дисертацията. Публикациите на докторантката по темата на научния труд (7 статии) са оригинални авторски разработки на три езика (български, руски и английски), поместени в авторитетни специализирани издания.

В заключение давам изцяло положителна оценка на представения дисертационен труд и предлагам да бъде присъдена на Ребека Джили научната и образователна степен „доктор“ по професионално направление 2. 1. Филология, научна специалност „Руска литература (Руска литература на XVIII век)“.

05.06.2024 г.

Доц. д-р Румяна Парашкевова: